

יוחנן: אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת, הואיל וזמן תחלת ברייתו הוא?!

הדר עולא, והוא ביה ברבה בר בר חנה בישות [הסתובב עולא והסתכל ברבה בר בר חנה בפנים זועפות] משום שסבר שהוא אמר כן בשם רבי יוחנן. ולא הסכים עולא שזהו טעמו של רבי יוחנן.

אלא סבר, שמברכים עליו אז משום שהיא שעה שהתחדש עתה היתר להדליק אש, אחר שהיה אסור להדליק אש במשך כל יום השבת, ועתה נהנה מהאפשרות להדליקה ולהשתמש בה.

ולפי הטעם הזה אף במוצאי יום כיפור מברכים על האש.

אמר ליה רבה בר בר חנה: אנא, לאו אהא על ענין ברכת מאורי האש אמרי אמרתי דבר בשם רבי יוחנן.

אלא אהא, בענין אחר אמרי אמרתי בשם רבי יוחנן, ובטעות הוציאו מכלל דברי כאילו אמרתי בשמו של רבי יוחנן טעם לברכת מאורי האש במוצאי שבת.

דתני תנא קמיה דרבי יוחנן: רבי שמעון בן אלעזר אומר: יום הכפורים שחל להיות בשבת — אף במקום שאמרו שלא להדליק את הנר ביום כיפור שחל באמצע השבוע, מדליקין אם חל להיות בשבת, מפני כבוד השבת.

ועל כך אמרתי: ועני, ענה והוסיף רבי יוחנן אבתריה, על דברי התנא ששנה את דברי רבי שמעון בן אלעזר לפניו: והכמים אוסרין להדליק את הנר אף לכבוד שבת שחל בו יום הכיפורים, במקום שלא נהגו להדליק.

אמר ליה עולא: עדיא תהא! כלומר בזו אני מודה, שכן אמר רבי יוחנן.

קרי עליה רב יוסף את המקרא: "מים עמוקים, עצה בלב איש. ואיש תבונה ידלנה".

"מים עמוקים עצה בלב איש" — זה עולא, שהבין מדברי רבי אבא שהטעהו רבה בר בר חנה, ונסתכל בו בפנים זועפות. והיינו "עצה בלב איש", ששמר את הדבר בלבו, ולא אמר לו כלום.

"ואיש תבונה ידלנה" — זה רבה בר בר חנה, שהבין ממראה פניו של עולא, את מה שהיה לו בלבו עליו.

והוינן בה: ואינהו [עולא ורבה בר בר חנה] שלא הסכימו לדברי רבי אבא שטעם הברכה במוצאי שבת הוא משום שאז הוא זמן תחילת ברייתו — כמאן סבריה?

ומשנינן: סבירי להו כי הא דאמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי יוחנן: מברכין על האור, בין במוצאי שבת, ובין במוצאי יום הכיפורים!

וכן עמא דבר [נהוג העם].

מיתיבי: מהא דתניא: אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת, הואיל וזמן תחלת ברייתו של האור הוא.

וכיון שרואה את האור במוצאי שבת, מברך מיד, ולא ימתין עד שיבדיל על הכוס.

רבי יהודה אומר: סודרן לכל הברכות על הכוס. שאף את ברכת האור יאמר עם ברכות

ההבדלה.

ומשנינן: לא קשיא.

ואמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה!

קתני מיהת, שאין מברכים על האור אלא במוצאי שבת. וקשיא לרבי יוחנן ועולא דסברי בין במוצאי שבת ובין במוצאי יום הכיפורים.

ומשנינן: לא קשיא.

כאן [בדברי רבי יוחנן] — באור ששבת!

שהוא נר שדלק במשך היום, תוך שהוא שוכת ממלאכת עבירה.

וכגון שהודלק מערב יום כיפור, או אפילו שהודלק ביום כיפור לצורך יולדת או חולה.

על אש בנר שכזה מברכים במוצאי יום כיפור משום שנמנע מלהנות משימוש במשך היום, ובלילה מתחדשת לו בו הנאה, שיכול להשתמש בו לצורך הדלקה, ולכן מברך על ההנאה המתחדשת.

וכאן [בדברי הברייתא], איירי באור היוצא מן העצים ומן האבנים במוצאי היום, שכיון שנוצר רק עכשיו, ולא שבת במשך היום, אין זו הנאה מתחדשת אלא אש חדשה. ולכן, אין מברכים עליו אלא במוצאי שבת משום שאז היה זמן בריאת האור בששת ימי בראשית.

תני חדא ברייתא: אף אור היוצא מן העצים ומן האבנים במוצאי היום, מברכין עליו, ולא בעינן נר ששבת.

ותני חדא ברייתא אחריתא: אור היוצא מעצים ואבנים, אין מברכים עליו, אלא מברכים על האור ששבת בלבד. וסותרות שתי ברייתות אלו אהדדי.

כאן [בברייתא קמייתא], במוצאי שבת. שכיון שזמן ברייתו הוא, מברכים אף על האור הנברא במוצאי שבת.

וכאן [בברייתא בתרייתא], במוצאי יום הכיפורים. שמאחר ולא זמן ברייתו הוא, שהברכה היא על חידוש ההנאה שיש לו בנר, אין מברכין אלא על נר ששבת.

רבי היה מפזרן לברכות מוצאי השבת. שמיד שראה אור היה מברך עליו. וכשנודמנו לו בשמים, בירך עליהם בנפרד.

ורבי חייא היה מכנסן לכל הברכות האלו ואומרן על כוס ההבדלה.

אמר רבי יצחק בר אבדימי: אף על פי שהיה רבי מפזרן, אחר כך היה חוזר ופזרן על הכוס כדי להוציא את בניו ובני ביתו בברכות הבשמים והאור.

שנינו לעיל: מברכים על האור במוצאי שבת, משום שתחלת ברייתו הוא!

והוינן בה: וכי אור במוצאי שבת איברי [נברא]? והלא בערב שבת נברא.

והא תניא: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות. ואלו הן:

א. באר של מרים. והוא הסלע שממנו יצאו מים לבני ישראל במדבר. ועגול כמין כברה היה. ונתגלגל עמהם לכל מקום שהלכו.

ב. והמן שירד להם ארבעים שנה במדבר.

ג. והקשת בענן.

ד. וחקיקת צורת הכתב של לוחות הברית.
ה. והמכתב [העט והחרט] שבו נכתבה חקיקת הלוחות

ו. והלוחות.

ז. וקברו של משה.

ח. ומקום המערה שעמד בו משה, והיא נקבת הצור שבה עמד משה כאשר עבר ה' על פניו והראהו את כבודו. ואף אליהו הלך לשם, ולן בה.

ט. ופתיחת פי האתון של בלעם.

י. ופתיחת פי הארץ, לבלוע את קורח ועדתו הרשעים.

רבי נחמיה אומר משום אביו: אף האור [האש] והפרד נבראו בערב שבת בין השמשות!

ואף שהפרד נוצר מן הכלאים של סוס וחמור — אין חדש תחת השמש. והפרד הראשון נברא מן הארץ, ולא נוצר מן הכלאיים.

רבי יאשיה אומר משום אביו: אף האיל של אברהם, שהעלהו לעולה תחת יצחק נברא בערב שבת.

וכן נבראה אז תולעת השמיר, ששום דבר קשה לא עומד בפניה. ועמה בקעו את אבני המזבח, וחרטו את האותיות שעל אבני החושן.

רבי יהודה אומר: אף הצבת הראשונה מברזל נבראה בערב שבת.

לפי שהוא היה אומר: צבתא, צבת מברזל שעושים היום הנפחים — בצבתא אחרת

היא מתעבדא, נעשית. שתופסה לצבת החדשה בצבת שבידו ומכה עליה בקורנס, עד שנגמרת צורתה.

וכיון שבל צבת יכולה להעשות רק באמצעות צבת מברזל שביד הנפח — צבתא קמייתא, מאן עבד [איך נעשתה]?

אלא, הא לאי, באמת, בהכרח, שהצבת הראשונה — בריה בידי שמים היא! ונבראה בערב שבת בין השמשות.

אמר ליה רבי יאשיה: אין הכרח שהצבת תיעשה רק באמצעות צבת אחרת.

שהרי אפשר שיעשנה בדפוס, על ידי שייצוק את הברזל הרוותח לתוך תבנית בצורת צבת, ויקבענה כיוון [כולה בבת אחת], כדרך שיוצקים כלי כסף ונחושת.

הא לאי, ובאמת הצבת — בריה בידי אדם היא. ולא נבראה כלל בששת ימי בראשית.

ומוכח מברייתא זו שהאור [האש] נברא בערב שבת בין השמשות. ואיך אמרת שנברא במוצאי שבת?

ומשינין: לא קשיא. הא באור דידן, והא באור דגיהנם.

אור דידן נברא במוצאי שבת.

ואור דגיהנם נברא בערב שבת.

ושוב מקשינין: וכי אור דגיהנם בערב שבת איברי? והא נברא קודם בריאת העולם.

דחתניא: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם. ואלו הן: תורה, ותשובה, וגן עדן, וגיהנם, וכסא הכבוד, ובית המקדש, ושמו של משיח! וקא מפרש ואזיל.

תורה — כדכתיב בה "ה' קנני ראשית דרכו". שהיא קודמת לשאר הדברים שבבריאת העולם.⁽¹⁾

תשובה — כדכתיב "בטרם הרים יולדו" בראת את מידת התשובה, וכתיב בתריה "תשב אנוש עד דכא, עד שידכא לבו לפניך. ותאמר: שובו בני אדם". הרי שהתשובה קודמת לבריאה.

גן עדן — כדכתיב "ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם". "קדם" משמע מוקדם לבריאת העולם.

גיהנם — כדכתיב "כי ערוך מאתמול תפתה". שתופת הגיהנם מוכנה היא מ"אתמול". והכונה היא קודם בריאת העולם. ונקרא הגיהנם "תופת" על שם שכל המתפתה ליצרו נופל שם.

כסא הכבוד ובית המקדש — כדכתיב "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו".

וכך ביאור הכתוב:

כסא הכבוד — מרום הוא ב"ערבות", שהוא המקום הגבוה ביותר בכל הרקיעים.

והוא "מראשון" — מקודם העולם.

וכן מקום מקדשנו נברא "מראשון", מקודם לבריאת העולם.

ושמו של משיח — כדכתיב "יהי שמו לעולם,

לפני שמש ינון שמו". "ינון" שהוא שמו של משיח, הוא קודם לבריאת השמש.

קתני מיהת, דגיהנם נברא קודם העולם, ואיך אמרת דאור הגיהנום נברא בערב שבת?

ומשנינן: אמרי, הללה של הגיהנם הוא דנברא קודם שנברא העולם. אבל אור [אש] דידיה, נברא בערב שבת.

ושוב מקשינן: וכי אור דידיה בערב שבת איברי? והרי ביום שני נברא.

והתניא: רבי יוסי אומר: אור שברא הקדוש ברוך הוא בשני בשבת, והוא אור הגיהנם, אין לו כבייה לעולם. שנאמר "ויצאו וראו בפגרי האנשים האלה הפושעים בני. כי תולעתם לא תמות, ואשם לא תכבה".

וכן אמר רבי בנאה בריה דרבי עולא: מפני מה לא נאמר "כי טוב" בשני בשבת של ששת ימי בראשית? מפני שנברא בו אור של גיהנם.

ואמר רבי אליעזר: אף על פי שלא נאמר בו ביום השני "כי טוב", חזר וכללו ב"טוב" דכתיב ביום השני. שנאמר בו "וירא אלהים את כל אשר עשה וזנה טוב מאד"! שאף את הגיהנם קרא לבסוף "טוב", משום שהרשעים נידונים בו.

קתני מיהת, דאף הגיהנם נברא ביום השני, ולא בערב שבת.

ומשנינן: אלא הללה של גיהנם נברא קודם

הלוחות הוא זה שנברא בערב שבת, ואילו התורה היתה כתובה מתחילה באש שחורה על גבי אש לבנה. רש"י.

1. ואף שאמרנו לעיל שהכתב נברא בערב שבת, ואילו כאן אנו אומרים שהתורה היתה כתובה כבר לפני בריאת העולם? יש לומר שכתב

הא כיצד?

אלא, מלמד שבא צבעון על אמו, והוליד ממנה את ענה. נמצא שהיה צבעון אביו של ענה, וגם אחיו מן האם.

והוינן בה: ודילמא תרי "ענה" הון, ואחד מהם היה בן צבעון והשני היה אחיו.

אמר רבא: אמינא מילתא [אומר דבר] להוכיח שבאדם אחד מדבר הכתוב, דשבור מלכא — לא אמרה.

ומנו הוא "שבור מלכא"?

שמואל! שכך היה קרוי משום שהיה בקי בדינים, והלכתא כוותיה בדיני, וכל היוצא מפיו כיוצא מפי המלך. ושבור מלכא היה מלך הפרסיים בימי רבא.

איכא דאמרי שכך אמר רב פפא: אמינא בה מילתא, דשבור מלכא לא אמרה. ומנו שבור מלכא? — הוא רבא! שהלכה כמותו, כדין היוצא מפי המלך.

וכך אמר: לא יתכן לומר דשני "ענה" היו דהא אמר קרא "הוא ענה". ומשמע הוא ענה דכתיב ביה מעיקרא, שהיה בן שער.

תנו רבנן: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות. ואלו הן: באר. ומן. וקשת. חבתב. והלוחות. וקברו של משה. ומערה שעמד בה משה ואליהו. פתיחת פי האתון. ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים! וכולם נתבארו לעיל.

ויש אומרים: אף מקלו של אהרן על שקדיה ופרחיה, נברא בערב שבת! שפרח מטה אהרן והוציא פרחים וציצים. והיה לאות כי

שנברא העולם ואור ידיה [דגיהנם] נברא בשני בשבת. ואור [אש] דידן נברא במוצאי שבת.

ודקא קשיא לך מהא דתניא שהאש נבראה בערב שבת בין השמשות, שני הדברים אמת. שאמנם במחשבה עלה ליבראות בערב שבת. אבל בפועל לא נברא עד מוצאי שבת.

וכדתניא: רבי יוסי אומר: שני דברים עלו במחשבה ליבראות בערב שבת, ולא נבראו עד מוצאי שבת. והם האור והפרד.

ובמוצאי שבת נתן הקדוש ברוך הוא דיעה באדם הראשון מעין דוגמא של דיעה של מעלה. והביא האדם שני אבנים, ושחנן [שפשפן] זו בזו, ויצא מהן אור.

וכן הביא אז האדם שתי בהמות משני מינים והרכיב זו בזו, ויצא מהן פרד.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: פרד בימי ענה היה. והוא הרכיב לראשונה שני מיני בהמות וגרם ליצירת הפרד. שנאמר "הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר"! והיינו פרדים הנולדים מכלאים של סוס וחמור. וקרויים "ימים" על שם שאימתם מוטלת על הבריות.

דורשי חמורות [מקראות סתומים] היו אומרים: ענה פסול [ממזר] היה, כמבואר בסמוך. לפיכך הביא פסול כלאים לעולם.

שנאמר "אלה בני שער החורי יושבי הארץ, לוטן ושוכל וצבעון וענה". הרי שצבעון וענה אחים היו.

וכתיב בתריה "אלה בני צבעון: ואיה וענה". הרי שענה היה בנו של צבעון.

בו בחר ה' לכהונה.

מתניתין:

מקום שנהגו בו לעשות מלאכה בתשעה באב, הרי הם עושין.

ומקום שנהגו בו שלא לעשות אז מלאכה, אין עושין, לפי שאסור לעבור על מנהג המקום.

ובכל מקום, תלמידי חכמים בטלים ממלאכה באותו היום, אף במקום שאר העם עושים בו מלאכה.

רבי שמעון בן גמליאל אומר: לעולם יעשה כל אדם את עצמו "תלמיד חכם" בדבר הזה, שאם רצה ליבטל בו ממלאכה, מותר לו. ולא אמרינן דמיחזי כיוהרא בכך שנוהג כתלמיד חכם.

גמרא:

אמר שמואל: אין חומר של תענית ציבור בכבל, אלא תשעה באב בלבד!

הואיל ואין בכבל צורך בגשמים, אין גוזרים שם תעניות על עצירת הגשמים. ומשום כן, אף כשגוזרים תענית מסיבה אחרת, אין בה חומר של תענית ציבור, לענין איסור מלאכה, ולענין התחלת התענית מהערב, ולשאר החומרות הנוהגות בתענית ציבור יתר על תענית יחיד.

ורק לתשעה באב בלבד יש חומר תענית ציבור, אף בכבל.

ומקשינן: למומרא, דסבר שמואל, שבתשעה באב, אף בין השמשות שלו אסור באכילה, כשם שמחמירים בתענית ציבור לאסור אף

ויש אומרים: אף המזיקין [השדים] נבראו אז!

ויש אומרים: אף בנדרו של אדם הראשון נברא בערב שבת בין השמשות. והם כתנות העור שעשה ה' לאדם וחוה.

תנו רבנן: שבעה דברים מכוסים מבני אדם. ואלו הן: א. יום המיתה. ב. ויום הנחמה, לדעת מתי יתנחם כל אדם מדאגתו. ג. ועומק הדין. שרוב בני האדם אינם יורדים לעומקו, וטועים בו. ד. ואין אדם יודע מה שבלבו של חבירו. ה. ואין אדם יודע כמה הוא משתכר [מרויח]. ו. ואינו יודע על מלכות בית דוד, מתי תחזור. ז. ומלכות חייבת [רשעה, מלכות רומי] מתי תכלה.

תנו רבנן: ג' דברים עלו במחשבה ליבראות, ונבראו. ואף אם לא עלו במחשבה, בדין הוא שיעלו ויבראו. לפי שמבלעדיהם, אי אפשר לאדם להתקיים בעולם.

ואלו הן: על המת שיסריח, שאם לא כן, היו קרוביו מצניעים אותו ולא יביאוהו לקבורה. ויראו את צערם לפנייהם תמיד.

ועל התבואה שתרכב. שאם לא כן, היו בעליה אוצרים אותה, ומביאים רעב לעולם.

ויש אומרים: אף עלה במחשבה, על המטבע שיצא. כלומר, שיהיה מטבע עובר לסוחר, ואפשר לקנות בו כל דבר. שאם לא כן, עניים שאין להם שדה או כרם, לא יהיה להם מה לאכול.